ڕەچەڵەکی کورد

«توێژینەوەی زانستیی فرەپسپۆڕی»

پرۆفیسۆڕ فێردیناند هەنەربەشلەر

لە ئینگلیزییەوە: هەڵکەوت محەمەد پشدەری

(٢- ٢)

یەکەم: (بڕوانە شێوە ٨) پێدەچێ وشەی ئومان -ماندا کۆچی هەڵگرانی R1a1 دەچەسپێنێ، یان یەکلا دەکاتەوە، وەک کلیۆسۆف دەڵێ «کاتەکانی کۆچکردنی هەڵگرانی جینی R1a1 لە ناوچەکانی باشووری ڕووسیاوە بەرەو باشوور بە ئەرمەنستاندا بۆ ئەناتۆلیا، باکووری ڕۆژئاوای ئێران و ناوچەی عەرەبی بە تەواوی لەگەڵ کاتی بەکارهێنانی وشەکەدا ٣٦٠٠ بۆ ٤٠٠٠ ساڵ، لەوانەیشە ٣٣٠٠ بۆ ٤٢٠٠ ساڵ پێش زایین، یەک دەگرێتەوە و تەبان».

ڕەچەڵەکی سۆمەرییەکان لە باکوورە؟

دووەم:

کلیۆسۆف وای بۆدەچێ هاتنی وشەی ئومان -ماندا لە تەختە قوڕینەکان، لەوانەیە بەڵگەی کۆچی سۆمەرییەکان لە باکوورەوە بێ، دەڵێ «کاتەکانی کۆچکردن لەگەڵ کۆچی هەڵگرانی جینی R1b یش ، بە ئاسیای بچووکدا تەبایە، لەوانەیشە (ئەگەر ئەمە وابێ) بە ئێراندا بەرەو ئەورووپا بەر لە ٤٥٠٠ ساڵ کۆچیان کردووە. بەر لە ٦ هەزار ساڵ لە قەوقاز بوون، بەر لە ٥٥٠٠ ساڵ لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، واتە سۆمەر و لبنان بوون، لە هەمان کاتدا لە ئاسیای بچووکدا هەبوون، واتا ٤٥٠٠-٥٠٠٠-٥٥٠٠-٦٠٠٠ ساڵ. بەشی هەرەزۆریان بە ئاسیای بچووکدا لە

نێوان ٤٠٠٠-٣٦٠٠ ساڵ پێش زایین تێپەڕیون، لەوانەیە هەندێکیان لەوێ نەگیرسابێتنەوە» سەرچاوە: هەنەر بیشلەر ٢٠١١، لاپەڕە ١٨٨، ٣٤٨. لە توێژینەوەیەکی نوێتری کلیۆسۆڤدا، لە ساڵی ٢٠١٢ بە ناوی (مێژووی کۆنی ئاربین — ئاربین، واتا هەڵگرانی جینی R1b) کلیۆسۆڤ دەرئەنجامی زۆرتر هەڵدەهێنجێ، تیشکی زیاتر دەخاتە سەر سۆمەرییەکان. باپیرە گەورەی سۆمەرییەکان بەر لە ١٦ هەزار ساڵ لە ناوچەی باشووری سیبیریا/ ئاسیای ناوەڕاستەوە بەرەو ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و میزۆپۆتامیا کۆچیان کردووە و لەو کاتەدا شارستانیەتی سۆمەریان دامەزراندووە. بە بڕوای کلیۆسۆڤ ئەگەری زۆرە سۆمەرییەکان هەڵگری جینی R1b1a2 بن (واتا نەوەی هەڵگرانی R1b ن) و ئەوانیش باپیرەی ئاشورییەکان بن. (سەرنج: ئەو توێژینەوەیە لە کاتی چاپکردنیدا، لە شوباتی ٢٠١٢ وێنەیەکی بە من گەیشتووە).

ڕەچەڵەکی سۆمەرییەکان و باسک

کلیۆسۆڤ لەسەر بنەمای لێکچوونی سیفاتی بۆماوەیی جینەکانی R1b1a2، گریمانەیەک دەخاتە بەردەست تێیدا ڕەچەڵەکی سۆمەرییەکان (بەتەواوی مردوون و نەماون) و دانیشتووانی ناوچەی باسک لە ناوچەکانی ڕۆژئاوای ئەوروپا دەژین، بۆ یەک سەرچاوە دەگێڕێتەوە. باسکەکان هەڵگری بێگەردی جینی R1b1a2 ن و لێکچوونی زۆری وشەکانی زمان لە نێوانیاندا هەیە، بە تایبەتی چۆنیەتی بەکارهێنانی فرمانەکان لە زماندا (ئەو فرمانانەی لە ڕستەدا پێویستییان بە باس هەیە، لەگەڵ ئەو فرمانانای پێویست نییە باسیان لەگەڵدا بێت). کلیۆسۆڤ دەڵێ: «هیچ زانیاری سەبارەت بە جینی سۆمەرییەکان لەبەردەستدا نییە؛ بەڵام بنەمای گریمانەکەم ئەوەیە باسکەکان بە تەواوی هەڵگری جینی R1b1a2 ن، هەردوو زمان تا ئێستە لەلایەن زمانناسانەوە لە هیچ خێزانێک دانەنراون، هەندێ زمانناس هەردووکیان بە زمانێکی سینۆ - قەوقازی دادەنێ، بۆیە لەوانەیە سۆمەرییەکان هەڵگری جینی R1b1a2 بووبن، لە ناوەڕاستی ئاسیاوە بە قەوقازدا بۆ ئەناتۆلیا و لەوێوە بەرەو باشوور کۆچیان کردبێ».

کلیۆسۆڤ لە ناوەڕۆکدا گریمانەی ئەوە دەخاتە بەردەست، سۆمەرییەکان و باسکەکان نەوەی هەمان گرووپی هەڵگری جینی R1b بووبن، ١٦ هەزار ساڵ لەمەوبەر لە باشووری سیبیریا/ ناوەڕاستی ئاسیادا هەبوون و بۆ چەند کۆمەڵێکی دیکە دابش بوون. باسکەکان هەڵگری جینی R1b1a2 بەرەو ڕۆژئاوا کۆچیان کردبێ، سۆمەرییەکانیش هەر لەوانەیە هەڵگری جینی R1a1b2 بووبن و بە قەوقازدا بەرەو ئەناتۆلیا، ئەوجا باشووری میزۆپۆتامیا، کۆچیان کردبێ. بۆ دڵنیابوونەوە و سەلماندنی گریمانەی کلیۆسۆڤ، وا باشە زانایانی سۆمەرناسی و شوێنەوارناسان هەرنەبێ پاشماوەی مرۆڤێکی سۆمەری، یان نەوەیەکیان بدەنە دەست زانایانی جیننناسی، تا نەخشەی جینەکانی سۆمەرییەکان ئاشکرا بکرێ و ڕەچەڵەکیان بدۆزرێتەوە.

ئومان- ماندا و سۆمەر

لەبەر ئەوەی توێژینەوەی فرە-پسپۆری لە ڕەچەڵەکی سۆمەرییەکان جارێ لە دەستپێکدایە، بۆ گەیشتن بە قووڵایی زانیارییەکان، توێژەنەوەی زۆرتر پێویستە. ئەوەندەی بە تەختە قوڕینەکانەوە بەندە و لێیانەوە خواستراوەتەوە، هیچ ئاماژەیەک بۆ سۆمەرییەکان وەک ئومان

-ماندا نەهاتووە. لە ئەفسانەی ژیانی نارام سینی پاشای ئەکادییەکاندا (٢٢١٩ تا ٢٢٧٣ پ.ز) بە ناوی (ئەفسانەی کوثا) ناوی پاشایەکی سۆمەرییەکان (پاشا ئینمار- کار) دامەزرێنەری شاری ئوور لە باشووری میزۆپۆتامیا، بە خراپ ناوی هاتووە، چونکە دژ بە ئومان -ماندا نەجەنگاوە. خوایەکان بۆ دژایەتیکردن و تێکدانی شارستانیەت، ئومان-ماندایان دروست کردووە. ئەوان لە ڕۆژهەڵاتی ئەناتۆلیاوە هاتوون، لە باکووری زێی گەورە هاتوونەتە ناو باکووری میزۆپۆتامیا، دواتر گوتییەکان و عیلامییەکانیان ڕووخاندووە، پاشان خوایەکان تێکیان شکاندوون. بڕوانە شێوە ٩.

«دەگوترێ مرۆڤەکان بێ هێز و توانستن و نابێ دەست لە کاری خوا بدەن و هەردەم گوێڕایەڵی بن، ئینمیرکاری سۆمەر وای نەکرد، بۆیە سزا دراوە. نارام سینی ئەکادی گوێی بۆ شەیتان هەڵنەخست، بەشێکی زۆری هێزەکەی لە دەست دا، دەرفەتی دووەمیان درایە، هیچیان نەکرد، بۆیە بە ویستی خوایەکان نەیانهێشت پاشایاتەییەکەیان بڕووخێت». بە تەواوی دیار نییە، ئایا ئەوە (جۆرێک لە دەقی ئاشتییانەی) ئەفسانەی ئەفراندن/ ڕەچەڵەک لەسەر بنەمای ئایین و نیشانەیەک بۆ مێژووی ڕاستەقینەی وەک گرتنەدەستی ئاشتییانەی دەسەڵاتە لە میزۆپۆتامیای کۆندا لە سۆمەرەوە بۆ ئەکادی تێدایە، یان کۆچە لە باکوورەوە. لەگەڵ ئەوەیشدا، پێدەچێ بە واتایەکی سنوورداری ڕوونکراوە، ئاماژە بۆ پێوەندی نێوان ئومان-ماندا لەگەڵ سۆمەرییەکان و ئەکادییەکانە. لەویش زۆرتر، ئەگەر بۆچوونەکەی کلیۆسۆڤ ڕاست بێ، ئاشوورییەکان دەبنە نەوەی بابلییەکان. بەپێی گریمانە و خستنەڕووی کلیۆسۆڤ، بەڵگەکانی ئومان-ماندا، بە تایبەتیش لە باکووری ڕۆژئاوای میزۆپۆتامیا دەبێ دووبارە بۆ ئەگەری چالاکی (کۆچی) ئاشوورییەکان لە ناوچەکەدا، چاوی پێدا بخشێنرێتەوە. زانیارییەکان تا ئێستە وێنەیەکی ڕوون نیشان نادەن.

گەڕان بە دوای باس لە فرمانەکاندا

لەگەڵ ئەوەی هەوڵی بەردەوامی زمانناس و زمانەوانەکان بۆ گەڕان بە دوای وەڵام بۆ ڕەچەڵەکی زمانی سۆمەرییەکان و دانیشتووانی میزۆپۆتامیا، بە گەڕان بە دوای لێکچوونەکانی زمانە کۆنەکان وەک هەبوون و نەبوونی باس بە گۆڕینی شێوازی فرمانەکان لە زمانەکاندا. لەو بارەیەوە زمانی باسک لەگەڵ زمانی سۆمەرییەکان لەیەک دەچن و پێدەچی ڕەگیان یەک بێت، بەڵکوو کاریگەرییان لەسەر زمانی ئاخاوتنی باپیرە گەورەی کوردەکانیش هەبووە. ئەو جۆرە فرمانانەی دەبێ باس لە ڕستەدا هەبێ، نەک تەنیا پتەوی زمانەکە دەردەخات، بەڵکوو لێکچوونی هەردوو زمانی باسک و سۆمەرییەکانیش نیشان دەدات. پێدەچی هەردوو زمان هەمان ڕەگیان هەبووبێ، تەنانەت کاریگەری لەسەر باپیرە گەورەکانی کوردزمانەکانیش هەبووە.

لە سەرنجێکی کورتدا: پیۆتر میکالۆڤسکی، پێشەنگی زانایانی زمانی سۆمەری و پسپۆڕی زمان و شارستانیەتەکانی ڕۆژهەڵاتی نزیک لە زانکۆی میشیگانی ئەمەریکا، پشت ئەستوور بە ئەنجامە گشتییەکانی یۆهانا نیکۆلز، مامۆستای فەخری بەشی زمانەوانی زانکۆی کالیفۆرنیای ئەمەریکا، پێشنیازێکی فراوان بۆ ڕەچەڵەکی زمانی سۆمەرییەکان دەکات. بە بۆچوونی میکالۆڤسکی، بەر لە بڵاوبوونەوەی زمانی

سامی، زمانی سۆمەری ڕۆڵی سەرەکی لە کۆی زمانەکانی (پۆلێن نەکراو و لاچەپەکەکاندا وەک زمانی باسک — مەبەست لە لاچەپەک لێرەدا ئەو زمانانەن لەگەڵ دەوروبەردا کارلێکیان نەبووە) لە ڕۆژئاوای ئاسیادا (میزۆپۆتامیا)، هەبووە، هەرچەندە هەوڵی دۆزینەوەی ڕەچەڵەک و شوێنی سەرهەڵدانی سۆمەرییەکان نادات، بەڵام گریمانەکەی و ئەو لێکچوونانەی نیشانی دەدات، مایەی لێ وردبوونەوەیە.

بۆ نموونە شارەزایانی DNA وەک کلیۆسۆڤ لەسەر هەمان ڕێچکەن، بەڵام ڕای میکالۆڤسکی لەسەر توێژینەوەکانی DNA کەمێک دژ بەیەکن. لە لایەکەوە هەوڵەکانی کاڤالی سفۆرزا بۆ پێکگەیاندنی دەرکەوتن و پێشکەوتنی زمان، دابەشبوون و هەمەجۆری زمان لەگەڵ سیفاتە بۆماوەییەکانی مرۆڤ، باس دەکات، بەڵام هێمای پرسیاری لەسەر دادەنێت و دەڵێ «مرۆڤ بەهەر جۆرێک لەو کارانە بڕوانێ». لە لایەکی دیکەیشەوە بەرزنرخاندنی توێژینەوەکانی زمانناس جۆوانا نیکۆلز وەک دەڵێ «کتێبەکەی جۆوانا سەبارەت بە فرەجۆریی زمان لە شوێن و کاتدا، زۆر کاریگەرە» (چاپخانەی زانکۆی شیکاگۆ ١٩٩٢) و وەک «شێوازێکی نوێی سەرکەوتوو لە نێوان مێژووی بۆماوەیی و زمانە خۆجێیەکاندا» ناوی دەهێنێت و وشەی بۆماوەیی لە تەنیشت وشەی ئارییایی بۆ ئاماژە بەوەی پێش زمانی سامی، زمانی سۆمەرییەکان بەردەوامیی زمانەکانی ڕۆژهەڵاتی ئاسیا بووە. بە شێوەیەکی سەرەکی، میکالۆڤسکی لەگەڵ ئەو بۆچوونەیە، دەڵێ «زمانی سۆمەرییەکان لە دێرزەمانەوە زمانێک لە زمانەکانی میزۆپۆتامیا بووە، ئەگەر زمانی سەرەکیش نەبووبێت، بەبێ جادوویەک هەرگیز ناتوانین بۆ زمانی پێش سۆمەر بگەڕێینەوە». دەبێ ئەوە بزانین «تا ئێستە هیچ بەڵگەیەک بۆ زمانێکی دیکە پێش سۆمەرییەکان لە ناوچەکەدا نییە». لەبەر ئەوەیە کۆمەڵە زانیارییەکانی شوێنەوارناسی ڕەت دەکاتەوە و دەڵێ «پێوەندی لە نێوان شوێنەوارەکان و زماندا نییە»، ئەو زانیارییانەی شوێنەوارناسی وەک ئاماژە بۆ هاتنی خەڵکی نامۆ بە میزۆپۆتامیا بەکارهاتووە. (لە تۆم جۆنز، کێشەی سۆمەرییەکان، نیویۆرک، وایلی ١٩٦٩ وەرگیراوە).

بۆ ڕەتکردنەوەی زانیارییەکانی شوێنەوارناسی، گوایە کاتێک سۆمەرییەکان بەرەو میزۆپۆتامیا کۆچیان کردووە کۆمەڵە مرۆڤی دیکە لەوێ ژیاون، میکالۆڤسکی پێی وایە دەبوایە لەگەڵ زمانی سۆمەرییەکان زمانێکی دیکە لەگەڵ سۆمەری لە میزۆپۆتامیادا مابایەوە و دەبوایە لە نووسینەکانیشدا دەرکەوێ، بەڵام بە پێی میکالۆڤسکی ئەو بەڵگەیە نییە، بۆیە ئەو ئەنجامانە ڕەت دەکاتەوە، چونکە لە ڕاستییەوە دوورن، بە تایبەتیش ئەوەی لە لایەن گەورە ئاشوورناسی سەردەمی خۆی بێننۆ لاندبێرگەری نەمساوی (١٨٩٠-١٩٦٨) گوتراوە، کاتێک لە سەرەتای ١٩٤٣ بیردۆزەکەی سەبارەت بە زمانی چینی جووتیار لە میزۆپۆتامیا لەسەردەمی ئۆباید (٤٥٠٠-٥٥٠ ساڵ پێش زایین) داڕشت. لەوانەیە ئەو بیردۆزەی لە کولتووری سامەرای (٤٨٠٠-٥٥٠٠ ساڵ پ.ز) سەر کەناری ڕووباری دیجلە وەرگرتبێ. لاندسبێرگەر ناوی لەو زمانە گریمانکراوەی خۆی نا «پرۆتۆ فورات». لە کۆتایی نەوەدەکانی سەدەی ڕابوردوو گۆنزالۆ ڕۆبیۆ لە شیکارییەکدا ڕوونی کردووەتەوە هەندێ ناوی ڕووبار، شارەکان و پیشەکان (وەک گلسازی و مزگەری) بەر لە سۆمەرییەکان لە

میزۆپۆتامیادا، تەنیا گریمانەی زمانەوانین و نابنە سەلمێنەری ئەوەی زمانێکی دیکە هەبووبێت. بە بۆچوونی میکالۆڤسکی ئەوە بەڵگەیەکی دیکەیە دەیسەلمێنێ بەر لە سۆمەرییەکان کۆچکردن بۆ میزۆپۆتامیا نەبووە ، دەشڵێ لەگەڵ ئەوەیشدا «هێڵی جینەکان و پاشماوەی زمانی ئارییایی» لە لایەن جۆوانا نیکۆلز و دڵی خۆی بە هەوڵی هاوڕەگبوونی زمانە لا چەپەکەکان (وەک زمانی سۆمەرییەکان) خۆش دەکات و لە (ڕاگەیەنراوی گشتی، ١٩٩٤ لاپەڕە ٧٤)ی نیکۆلز دەخوازێتەوە کە زمانی باسک لەسەر بنەمای چۆنیەتی بەکارهێنانی کار و باس بۆ سێ خێزانی زمانە کۆنەکانی قەوقاز دەگەڕێنێتەوە «عیلامی، سۆمەری و هورۆ ئورارتیایی»، و نیشانی دەدا چۆنیەتی بەکارهێنانی کار و باس لە زمانەکاندا لەو زمانە ئارییاییانەدا جێگیرە، لەبەر ئەوە ئەو زمانانە یەک هێشوو پێکدەهێنن.

میکالۆڤسکی لەگەڵ ئەو بۆچوونەی دواییدایە و دووپاتی دەکاتەوە کە زمانی سۆمەرییەکان ئەو سیفاتەی بەکارهێنانی کار و باسیان تێدایە، بەڵام بۆچوونی نیکۆلز بەوەی زمانی عیلامییەکان هەمان سیفاتی زمانەوانی هەیە و بەر لە هاتنی سۆمەرییەکان لە میزۆپۆتامیادا زمانێکی بڵاوبووە، ڕەت دەکاتەوە. میکالۆڤسکی ڕاستی دەکاتەوە و پێی وایە زمانی عیلامی هەمان سیفاتی بەکارهێنانی کار و باسی تێدا نییە، بۆیە زمانی عیلامی سەر بە خێزانێکی جیاوازی زمانە و لەبەر ئەوە ئەو بیرۆکەیەی دەڵێ ڕەچەڵەکی سۆمەرییەکان لە باشوور بووە و بەرەو میزۆپۆتامیا هاتوون، ڕاست نییە. ئەم گریمانەی مایکلۆڤسکی دەقاودەق بۆچوونەکانی دەرناخات، بەڵام سۆمەرییەکان بە شێوەیەکی گشتی وەک پاشماوەی زنجیرە زمانێکی گەلێک فراوانتر دادەنێ ئەگەر بە یەک گرووپیش تایبەت نەبووبێ، لە ڕۆژئاوای ئاسیادا بەر لە دەرکەوتنی زمانەکانی سامی، زۆر بڵاوبووە. لە چوارچێوەی ئەو زنجیرە زمانانەی لە ژێر کاریگەری ئەو سیفاتەی بەکارهێنانی کار و باسدان، میکالۆڤسکی هەردوو زمانی سۆمەری و هاتی پێکەوە دادەنێ و پێی وایە پێگەیەکی مێژوویان لە ڕۆژئاوای ئاسیادا هەیە، وەک هەردوو زمانی (باسک و ئەتروسکان) لە ئەوروپا، وان. بەو شێوەیە پرسیارە سەرەکییەکان بێ وەڵام دەهێڵێتەوە، وەک پێوەندییە مێژووییەکانی نێوان باسک و سۆمەر، نەک تەنیا لەسەر بنەمای لێکچوونەکانی هەردوو زمان کە پێی وایە ئەو لێکچوونانە هەن، بەڵکوو پرسیارەکانی دیکەی گرنگتریش لە بارەی هاوبەشیی بۆماوەییان (بێ ئەوەی بچێتە قووڵایی باسەکەوە).

باس و کار لە سۆمەری و گۆراندا

لێرەدا کەمێک بە درێژی بیردۆزەکانی ڕەچەڵەکی سۆمەرییەکان و ڕەگوڕیشەی سیفاتی بەکارهێنانی کار و باس لە ڕستەدا، باس دەکەین، چونکە ڕاستەوخۆ بە پێشکەوتنی ئەو خەسڵەتەی زمانە کۆنەکانی ئێرانەوە پەیوەستە، تیشکی زۆریش دەخاتە سەر ڕەگی زمانی کوردی. دەرکەوتن و گۆڕانی چۆنیەتی کار و باس لە ڕستەدا بۆ یەکەم جار لەلایەن زانای ئێرانناس گێرنۆت ویندفوهەر، لە یەکەمین بەرگی کتێبەکەی بە زمانی ئەڵمانی بە ناوی «دی هێرکونفت دێر کوردن- ڕەچەڵەکی کورد» باس کراوە (هەنەر بیشلەر ٢٠١٠، لاپەڕە ١٩٩-٢٠٨)، ئەوجا لە دوایین بەرگی زمانی ئینگلیزیشدا (هەنەر بیشلەر ٢٠١١، لاپەڕە ٣٧٥). ویندفوهەر باسی ئەو سیفەتەی زمانەکانی هیندۆئەورووپایی

دەکات و پێی وایە هەموو زمانەکان بەو قۆناغەدا ڕۆیشتوون، هەندێکیان لە قۆناغێکدا تەواو هەڵگری ئەو سیفەتە بوون.

بە بۆچوونی ویندفوهەر سەرەتای دەرکەوتنی ئەو سیفەتەی زمان لە (کۆمەڵگە شوێنەوارەکانی ناوچەی مارجیانا -باکتریا) لە باشووری ناوەڕاستی ئاسیا بووە، لە ناو زمانەکانی دیکەدا (زمانە ئێرانییەکان)، گۆڕانی گەورەیان بەسەردا هاتووە. لە دواییدا لە پێکهاتە و ڕستەکانی کاری ڕابوردوودا دەرکەوتوون. بەر لەوە کاری ناتەواو، لە ڕەگی کاری ڕانەبوردوو دەردەهێنرا (لە زمانێکدا ئەگەر لە ڕستەیەکدا یەک ناو هەبوو، ئەو ناوە بوو بە بابەت/ باس ئەو زمانە پێی دەڵێن nominative-accusative، بەڵام ئەگەر ناوەکە ناوێکی سادەی شتێک بوو، ئەوە ئەو زمانە پێی دەڵێن ergative-absolutive) تەنیا دوو لە زمانەکانی ئێرانی کۆن تا ئێستە هیچ هەنگاوێکیان بۆ جیاکردنەوەی کاتی کار نەناوە و وەک خۆیان ماونەتەوە، شێوەزاری گۆرانی لە زمانی کوردیدا لەگەڵ زمانی یەغنۆبی (گەلێکن لە تاجیکستان دەژین). هەردوو زمان بە جیا گۆڕانیان بەسەردا هاتووە، بەڵام هەمان ڕەگی زمانیان هەیە و بەردەوامیی زمانەکانی باکووری ئێرانی کۆنە. زانای بواری جیناسی ئەناتۆلی کلیۆسۆڤ لەگەڵ ئەو بۆچوونەدا هاوڕایە: زانیارییەکانی جینی هەردوو گەل ئەوە دەسەلمێنێ هەردووکیان هەڵگری جینی R1aی باب و باپیرانیانن (هەنەر بیشلەر ٢٠١٠، لاپەڕە ٣٧١).

شرۆڤە: ئەگەر چۆنیەتی بەکارهێنانی کار و باس لە کاری ڕابوردوودا کۆنتر بێ وەک لەوەی لە کاری ڕانەبوردوودا هەیە، ئەوە چەند لێکدانەوەیەک هەیە: (١) داتاشینی کاری ناتەواو لە ڕەگی کاری ڕانەبوردوو لە شێوەزاری (گۆرانی) کوردیدا کۆنترە لە شێوازی جیاکردنەوەی کاتی کار لە زمانی سۆمەریدا، بەڵام بەڵگە نییە زمانی گۆرانی (یان گۆرانی کۆن) لە کاتی سۆمەرییەکاندا هەبوو بێت. (٢) کەواتە ئەو شێوازەی کاری ناتەواو لە زمانی گۆراندا دەبێ لە شوێنێکی دیکەوە سەرچاوەی گرتبێ (کۆمەڵگە شوێنەوارەکانی ناوچەی مارجیانا -باکتریا لە باشووری ناوەڕاستی ئاسیا)، ئەوە واتای ئەوە دەگەیەنێ، هەرچەندە ناتوانین بە ڕاستەوخۆ هیچ لەبارەی ئەو سیفەتەی زمان لە سۆمەریدا بڵێین، بەڵام ئەگەری ئەوەی هەردوو زمان هەمان ڕەگوڕیشەیان هەبێت، ئاری بن و بۆماوەیی جینەکان لە نێوانیاندا هاوبەشی نیشان بدات و بۆ ناوەڕاستی ئاسیا بیانگەڕێنێتەوە، بە هێزە.

ئەو لێکچوونە زمانەوانییەی کوردی (گۆرانی) و یەغنۆبی ئەوە دووپات دەکاتەوە، کوردەکان ڕەچەڵەکیان لە باکوورەوەیە و بەرەو کوردستان کۆچیان کردووە، نەک لە باشوورەوە، یان باشووری ڕۆژئاواوە هاتبن، ئەوەیش کۆڵەکەی تێگەیشتنی دەرکەوتنی زمانی کوردییە.

باپیرە گەورەی کوردی فرەزمان

لە رووی زمانەوانییەوە، دوو کۆچی گەورەی هەڵگرانی جینی R1a1 لە ئاسیاوە بە باشووری ڕووسیا و لەوێوە بە ئەرمەنستاندا بۆ ئەناتۆلیا ١١٤٠-٢٢٤٠ ساڵ لەمەوبەر، ئەوجا بەشێکی بچووکیان بەرەو باکووری ڕۆژئاوای ئێرانی ئێستە ١٦٠٠-٢٢٠٠ ساڵ لەمەوبەر رووی داوە، ئەوەی ئەناتۆلی کلیۆسۆڤیش بە شەپۆلی دووەمی کۆچی هەڵگرانی R1a1 لە تەختاییەکانی ئێرانەوە بۆ باکووری ڕۆژئاوای ئێران ٦٠٠-٧٠٠-٨٠٠ ساڵ

پێش زایین، دەژمێردرێ و پاڵپشتی بەڵگەکانی زمانەوانی دەکات کە چەند پرۆسەیەکی جیاوازی بە هیندۆئەوروپیکردنی زمانەکان هەریەک بە جیا، نیشان دەدات.

لەگەڵ ئەوەیشدا، وێنەیەکی تەواو بە ڕاستی دیار نییە، بەتایبەتی توخمەکانی زمانەوانی زمانەکانی هیندۆئەوروپی لە ناو زمانەکانی ڕۆژئاوای ئاسیادا لە نێوانی ساڵانی ١١٤٠-٢٢٤٠ پێش زایین. پێشەنگێکی شارەزایانی بواری زمانە هیندۆئەوروپییەکان زانای نەمسایی مانفرێد مایرهۆفەر (١٩٢٦-٢٠١١)، چەند بەڵگەیەکی سەبارەت بە زمانی (هیندۆ-ئاریان لە ڕۆژئاوای ئاسیای کۆندا) خستووەتە بەردەست (فەرهەنگی زاراوەکانی هیندۆ ئاری کۆن، هایدلبێرگ ١٩٩٢ -١٩٩٦). مایرهۆفەر دەڵێ «ڕاو بۆچوونەکان لەو بارەیەوە تا ئێستە کۆک نین»، دانیشی بەوەدا ناوە و دەڵێ «تا ئێستە هەر لایەک پاڵپشت و ڕەتکەرەوەی هەیە» (هەمان سەرچاوە لە زمانی ئەڵمانی وەرگێڕاوە، بڕوانە هەنەر بیشلەر ٢٠١٠، لاپەڕە ١٣١-١٣٣). سەیر لەوەدایە لە سەرەتاکانی ساڵی ١٩٦٥ مایرهۆفەر زاراوەی زا -ڵو-د/ تی/یش (زاڵودی، یان زایاڵودی) وەک زاراوەیەکی زۆر سەرەکی هیندۆئەوروپی ڕەت کردووەتەوە (بێ ئەوەی بە بنجوبناوانیدا بچێتە خوار و لێی بکۆڵێتەوە). زا-لو-د/ تی/یش لە نووسینەکانی (زوکراسی تێکست)ی سەدەی ١٧یەمی پێش زایینەوە، هاتووە.

هاتوسیلیسی یەکەم (١٦٢٠-١٦٥٠ پێش زایین) فەرمانەدەی ئومان-ماندا و سەربازانی هورییەکان بووە، هەرچەندە جارێ هاوڕایی تەواو لەسەر زاراوەی زا-ڵو-د/ تی/یش نییە، بەڵام پەیوەندی تەواو لە نێوان کاتی کۆچی سەربازانی ڕێکخراوی ئومان-ماندا و کاتی کۆچی هەڵگرانی جینی R1a1 ئەناتۆلی کلیۆسۆڤیان هانداوە لەسەر بنەمای هیندۆئەوروپی بوونی ئەو کۆچانە، زاراوەکە بە ئاماژە بۆ سەرکردەی (خەڵکی دوور) دابنێ.

کلیۆسۆڤ دەڵێ «زالودی لە زمانی ڕووسیدا بە واتای «کەسی دوور» دێت، زا واتای دوور و لودی واتای خەڵک دەگەیەنێ، بۆیە دەڵێ «دەبێ ڕەچەڵەکی ئەو وشەیە هیندۆئەوروپی بێت» (سەرچاوە هەنەر بیشلەر ٢٠١١، لاپەڕە ٣٤٨). کلیۆسۆڤ بە دووری نازانێ ئەوە تەواو ڕێکەوت بێ، بەڵام توێژینەوەکانی زمانەوانی پرۆسەی (هیندۆئەورپاییکردن) لەسەر خاکی هورییەکان- میتانییەکان ٢ هەزار ساڵ پێش زایین هەر بە ئەگەرێکی کراوە و بێ وەڵام دادەنێن، بەڵام هێشتا بەڵگەی سەلمێنەری لایەک بەسەر لایەکەی دیکەدا لەبەردەست نییە.

بەو پێیە ڕایەکان تەواو لەسەر ئەوە کۆکن، کە کۆنترین تەختە قوڕینەی مێخی (مسماری) بتوانین پشتی پێ ببەستین بۆ کۆچی هەڵگرانی جینی R1a1 (ئەوانەی بە زمانەکانی ئێرانی کۆن دەدوان) بۆ سەر خاکی خەڵکی ڕەسەنی باکووری ڕۆژئاوای ئێرانی ئێستە، لە ناویاندا کوردەکان، بەو شێوەیە (پارسوا ٨٤٣ پ.ز، مادەکان ٨٣٤ پ.ز، سکیسییەکان سەدەی ٧ و ٨ پ.ز، ئەوجا پارسواش ٦٩١ پ.ز)، بەڵام پێشکەوتنی زمان لە باشووری ڕۆژئاوا تەواو جیاواز بووە و پەیوەندی بە ڕەچەڵەکی کوردەکانەوە نییە. لەژێر ڕۆشنایی ئەو زانیارییانەی لەبەردەستن، گێرنۆت ویندفوهەر سەبارەت بە زمانی کوردی ئێرانی دەگاتە ئەنجامی ئەوەی «یەکەمین زمانی ئێرانیکراوی کورد بۆ سەردەمی پێش مادەکان و هەخامەنشینەکان دەگەڕێتەوە» (سەرچاوە

هەنــەر بیشــلەر ٢٠١١، لاپــەڕە ٣٨٣).
بۆ ئــەوەی زۆرتــر بــە قووڵایی مێــژوودا بچینــە خــوار، ویندفوهــەر ئەگــەری هەبوونــی زمانــی پرۆتۆ هیندۆئەورووپــی بــۆ کوردەکانیــش دادەنێــت و دەڵــێ « هەمــوو ئەوانــەی بــە زمانــە ئێرانییــەکان دەدوێــن بــە زمانــی کوردیشــەوە، دەبــێ پێشــتر بــە زمانێکــی نــا-ئێرانــی دوابــن» (هەنــەر بیشــلەر ٢٠١١، لاپــەڕە ٣١٣). بــۆ ئــەوەی بەڵگە مێژووییــەکان کۆکەینەوە: تەختــە قوڕینەکانــی ٢١٠٠ ســاڵ بــەر لــە زاییــن ناوچەکانــی ناوەڕاســتی زاگرۆســی کوردســتان بــە ناوچەیەکــی فــرە زمــان بــاس دەکــەن. بــە پێــی توێژینــەوەی ڕان زادۆک پســپۆڕی نووســینی مێخــی لــە میزۆپۆتامیــا لــە زانکــۆی تــەل ئەڤیڤــی ئیســرائیل بــە نــاوی (شــێوازی نەژادیــی زمــان لــە باکــووری ڕۆژئــاوای ئێــران و کوردســتان لــە ســەردەمی نوێــی ئاشــوورییەکاندا)، لــە نێــوان ســاڵانی ١٠٠٠ -٦٠٠ پ.ز، لــە «کوردســتان» زمانەکانــی هــوری -ئوراتــی بــڵاو بــوون (ســەرچاوە: یافــای کــۆن ٢٠٠٢).

ســەرەڕای ئەوەیــش، ویندفوهــەر خاڵــی پێوەنــدی زمانــە ئێرانییەکانــی باکوور و شــێوازی بەکارهێنانی کار و بــاس لــە زمانــدا (هــوری -ئوراتــی)، ئەوجــا لــە کۆتاییــدا، ئــەو گۆڕانکارییانــەی لەگــەڵ بەســەرچوونی کات بەســەر زمانەکانــی ناوچــەی کوردســتاندا هاتــووە، دۆزیوەتــەوە، بۆیــە لەگــەڵ ڕەوتــی مێــژوو، باپیرانــی کــوردەکان بــە چەنــد زمانێــک دواون، ســەرەتا بــەو زمانــەی ناونــراوە پرۆتــۆ- هیندۆئەورووپــی (واتــا زمانێــک پێــش دەرکەوتنــی زمانەکانــی هیندۆئەورووپــی)، دواتــر وەک تەختــە قوڕینــەکان باســی دەکــەن ٢١ ســەدە پێــش زاییــن لــە کولتــووری فرەزمانــدا دواون و ژیــاون، ئەوجــا لــە ســەدەی ٩ ی پێــش زاییــن زمانەکانــی هــوری- ئوراتــی باڵادەســت بــوون، ئــاوا کاریگەرییــە کۆنەکانــی زمانــە ئێرانییــەکان لەســەر باپیــرە گــەورەی کــوردەکان لــە باکــووری ڕۆژئــاوای ئێرانــی ئێســتە، دەردەکــەوێ. لــە کۆتاییــدا، بــەردەوام گۆڕانــی زمــان، کوردەکانــی وا لــێ کــردووە لــە زمانێکــی کۆنــەوە بــۆ زمانێکــی دیکــە بگوازنــەوە. بــە شــێوەیەکی گشــتی ئــەوە دەســەلمێنرێ کوردزمانــەکان بــە شــێوازی دیکــەی زمانــی پێــش زاییــن وەک ئێرانــی کــۆن، دواون، وەک ئەنجــام، دەمانگەیەنێتــە ئــەوەی کــە ئــەوان بــەر لــە زاییــن هەبــوون.

ک ر د: زاراوەی میزۆپۆتامیا

ئاڵۆزتــر لــە گەڕانەوە بۆ ڕەگی زمانە کوردییەکان، ئــەو زاراوە و نیشــانانەیە لــە دانیشــتووانی میزۆپۆتامیــای کۆنــەوە بــۆ وەســفکردنی خەڵکــی چەنــد نــەژاد و زمانێــک لــە شــاخەکانی باکــوور و باکــووری ڕۆژهــەڵات، ماوەتــەوە.
لــەو کاتــەی لــە لایەکــەوە ئــەم توێژینــەوە فرەپســپۆڕییە پاڵپشــتی چەنــد ســەرنجێکی توێژینــەوەی دیکــە دەکات، پێدەچــی تەنیــا بــە پشــت بەســتن بــە نووســینە مێخییەکانــی میزۆپۆتامیــا نەتوانیــن هەبوونــی هەمــوو گــەل و نەتــەوەکان بســەلمێنین، چونکــە دانیشــتووانی میزۆپۆتامیا هەرگیــز هێنــدە تێگەیشــتن و زانیاری پتەویــان ســەبارەت بــە هاوســێیەکانیان نەبــووە. هەنــدێ نموونــە، نــاوی گوتــی، ســیمیریان و مــادەکان بــۆ نــاوی یــەک کۆمــەڵ خەڵــک بەکارنەهاتــووە (ســەرچاوە: گوتــی، مــارک ڤــان دی میــرووپ): «بــەو پێیــە زاراوەی گوتــی بــۆ کۆمەڵێک بەکارنەهاتــووە، بەڵکوو بۆ خەڵکــی بێ شارســتانیەت و کولتووری ناوچــەی زاگرۆس بووە، دەکرێ بۆ هــەر کۆمەڵــە گرووپێک وشــەی گوتی بەکارهاتبێــت. «لــە هــەزارەی یەکەمــدا گوتــی

لەگەڵ چەند وشەیەکی دیکەدا، بە واتایەکی جوگرافی بۆ هەموو ناوچەکانی زاگرۆس لە باکووری عیلام بەکارهاتووە». سیمیرییەکان: کارۆلا میتزنەر-نیبیل-سیک: هیچ زاراوەیەک نییە باس لە سیمیرییەکان وەک خەڵکێکی جیا باس بکات، یان پێناسەیان بکات («کیمیرییر») تەنیا وەک «کۆمەڵگەیەکی کۆچەری وەک سەربازی ڕێکخراو باسکراون» (سەرچاوە RGA ١٦ ساڵی ٢٠٠٠، لاپەڕە ٥٠٤ - ٥٢٣).

مادەکان لە سەرچاوەکاندا بە ئومان-ماندا ناویان هاتووە، کە بە سادەیی واتای دانیشتووانی جیا و زمان جیاوازی شوێنە دوورەکانی باکوور (باکووری ڕۆژئاوای ئێرانی ئێستە) دەگەیەنێ. بڕوانە هەنەر بیشلەر ٢٠١٠ لاپەڕە ٩٩-٩٢، هەنەر بیشلەر ٢٠١١ لاپەڕە ١٨٤.

لە لایەکی دیکەوە بۆ نزیکەی ٧٠٠ ساڵ (٢٠٠-٦٠٠ ساڵ پ.ز) بە بەردەوام لە پاشماوەکانی میزۆپۆتامیادا (هەرچەندە بە پێی سیاسەتی ئەوکات کەم و زیاد بووە)، هاوسێیەکانی خۆیان لەسەر بنەمای نەژاد و زمان و کولتوور لە چەند ناوچەیەکی جیاوازی باکوور و باکووری ڕۆژهەڵات وەک دانیشتووانی چیاکان/ چیانشینەکان ناویان هێناون. دانیشتووانی میزۆپۆتامیا چەندان زاراوەیان بۆ ئەم مەبەستە بەکارهێناوە، ئەوەی زانراوە شەش زاراوەی جیا هەیە، ئەوەی لەناویاندا بۆ چەند هەزار ساڵێک تا ئێستە ماوەتەوە زاراوەی سۆمەرییەکانە بە برگەی (کور) دەست پێ دەکات و لەسەر تەختە قوڕینەکانیان دۆزراوەتەوە، ئەو وشەیە بۆ ئاماژە بە چیانشینەکان بەکارهاتووە.

ئەو زاراوەیە ڕاستەوخۆ بە باپیرە گەورەکانی کورد بەستراوەتەوە، بەو پێیەی ئەو ڕاستییە جێگیر بووە کە باپیرە گەورەکانی کورد لەو ناوچەیەدا ژیاون و هەر ئەوان هەڵگری هێڵی جینی J بوون و بۆ نەوەکانیان ماوەتەوە، هەرچی کۆچەرەکانی هەڵگری جینی R1a1 یشە، هەر باپیرە گەورەی کوردەکانی ئێستە بوون کە لە ناوچەی کەواتۆکەی بەپیتی باکووری یورۆئاسیا جێگیر بووبوون. میزۆپۆتامیاییەکان زۆربەی جار بە شێوەیەکی نادیار باسی هاوپەیمانییەتی نێوان چەند گرووپێکی چیانشین دەکەن.

وەک ئاماژە بۆ پێکهاتەی خێڵەکیی گوندنشینانی باکووری دووری ناو چیاکان، بە هەندێکیان دەڵێن (کور-تی). هۆکاری سەرەکی بۆ مانەوەی ئەو وشانەی برگەی (کور)یان تێدایە ئەوەیە: ئەو زاراوەیە بۆ ماوەیەکی یەکجار دوورودرێژ بەکارهاتووە، جیا لە زۆر زاراوەی دیکە بە بەردەوامی لە تەختە قوڕینەکاندا هاتووە و بۆ هەمان مەبەست بەکارهاتووە. بەر لەوەی مێژوونووسانی یۆنان و ڕۆمانەکان تێکەڵ و پێکەڵی بکەن، تەنانەت بۆ زۆربەی ئەوانەی خوێندەواریشیان نەبووە تێگەیشتنی ئەو زاراوەیە لەسەر تەختە قوڕینەکان بۆ کاتی خۆی زۆر سادە و ئاسان بووە. زاراوەکان بێ لایەنانە لەو تەختە قوڕینانەدا بۆ ناوهێنانی هاوسێی ناوچە شاخاوییەکانی باکوور و باکووری ڕۆژهەڵات، هاتوون. زاراوەی هاوشێوە لای ئەکادییەکان (کواردو، کار-دا) بۆ جەنگاوەرانی چیاکان بەکارهاتوون، بەڵام بۆ نیشاندانی بێ شارستانییەتی چیانشینەکان بەکارهاتووە، چونکە وەک میزۆپۆتامیا لە شار و گوندەکاندا ڕێکخراو نەبوون.

جێی سەرنجە ئەو زاراوە دژە بیانییە لەلایەن میزۆپۆتامیاوە بۆ وەسف کردنی چیانشینەکان لە دوایین هەزارەی پێش زایین سەراوژوور

بوو کاتێک کۆچەرە ئێرانییەکان بەرەو (ماد لە باکووری ڕۆژهەڵاتی ئێرانی ئێستە دەهاتن) ناویان نرا (خەڵکی شوێنی دوور) لە کاتێکدا سەرکردەکانی خۆیان وەک خاوەن شار ناودەنران. لە دژوێژییەکی سەیردا، هاوپەیمانییەتی نێوان چیانشینەکان لە ٢٢٠٠ ساڵ پێش زایین بە وشەی «گوتی» باسی لێ کراوە، گوتی بە «بوونەوەری مەیموون ئاسا بە پژەڵ (غريزة) و هەستی سەگ» بەکارهاتووە. بگەڕێوە بۆ «نەفرەت لە ئاگەید — ئەوە چیرۆکێکی سەردەمی ئور ٣ی میزۆپۆتامیایە تێیدا نارام سین لەگەڵ ئەنلیل ڕووبەڕوو دەبێتەوە «لە ماڵپەڕی https://etcsl.orinst.ox.ac.uk بۆ شیکردنەوە و نیشاندانی زمانی مێخی و نووسینی سۆمەرییەکان، دێڕی ١٥١-١٥٨، لەوێدا ئاماژەی ئەوە هەیە وشەی کورد بۆ چیانشینان لە زمانی سۆمەرییەوە هاتبێ، سەرچاوەکانی نووسراوە سۆمەرییەکان بەڵگەی ئەو بۆچوونەن».

بڵاوبوونی بڕگەی -کور

بەپێی پرۆژەی پێنسیلڤینیا بۆ فەرهەنگی/ قامووسی سۆمەری (http://psd.museum.upenn.edu)، زۆرترین بەکارهێنانی زاراوەی زەوی/ چیا لە نێوان ساڵانی ٣٠٠٠-١٠٠٠ پێش زایین بووە. زاراوە لیست کراوەکانی وەک (شوبارتو، کل، کەلام، مادا، ئومان-ماندا، کور، کورتی، کاردا) بەکارهاتوون.

وردەکارییەکان: وشەی کل ٣٢٢٧٩ جار لەو فەرهەنگەدا هاتووە، زۆرترین بەکارهێنانی ٢٩٦٠٧ جارە بۆ ٢٥٠٠-٢٠٠٠ ساڵ بەر لە زایین دەگەڕێتەوە، لە نێوان ساڵانی ٢٠٠٠-١٥٠٠ پێش زایین ٢٤٣٣ جار هاتووە، هەرچی وشەی (کور، کور-تی)یە لە نێوان ٣٠٠٠-١٠٠٠ ساڵ پێش زایین ٢٤٩٤ جار هاتووە، لووتکەی بەکارهێنانی ١٢٣١ جارە لە نێوان ساڵانی ٢٠٠٠-١٥٠٠ پێش زایین. مادا: بە شێوەیەکی سەرەکی ٢٥٠٠-١٥٠٠ ساڵ پ.ز ١٤٤١ جار هاتووە، زۆرترینیان لە ساڵی ٢٥٠٠ پ.ز بووە و ١١٢٢ جار بەکارهاتووە. کەلام: لە نێوان ٣٠٠٠-١٥٠٠ ساڵ پ.ز ٧٠٤ جار بەکارهاتووە، زۆرترینی ٦٠٩ جار بووە لە نێوان ٢٠٠٠-١٥٠٠ساڵ بەر لە زایین. لەو ماڵپەڕەدا ئاماری بەکارهێنانی ئومان-ماندا نییە بەڵام ٥١ سەرچاوە ئاماژەی بۆ دەکەن (ئێس ئێف ئەلادی ٢٠٠٩)، بە هەمان شێوە وشەکانی (سوبیر، شوبیر و شوبارتوم) و وشەی (شادو-هاوواتای وشەی سۆمەری «کور»ـە). پاشگری (کی) وەک ئاماژە بە شوێنی جوگرافی (زەوی) لە زاراوەکاندا بەکارهاتووە، بۆیە وشەکە وەک زاراوە نەماوە؛ مادا: لە سەردەمی ئور ٣ زۆر بەکارهاتووە. وەک ئاماژە بۆ چیانشینان و شێوەی تەختایی و شاخاوییبوونی زەوی، بەرەبەرە کەم بووەتەوە و لە جیاتی ئەو پێشگری (کور) بەکارهێنراوە، ئەو زاراوەیە بۆ ئاماژە بە زەوی و خەڵکی دوور هاتووە. لە نیوەی یەکەمی هەزارەی یەکەمی پێش زایین میزۆپۆتامیا بە دانیشتووانی مادیان گوتووە فرەنەژاد و فرەکولتوور، ئەو سیفەتە بە خەڵکی دوورەدەستی ناوچەکانی باکوور و باکووری ڕۆژهەڵاتی (ئێرانی ئێستە) گوتراوە. زاراوەکانی دیکەی (سوبیر، شوبیر، شوبارتوم و شادو) هەرگیز بە بڵاوی لە لایەن نووسەرانی میزۆپۆتامیاوە بەکارنەهاتووە و بۆ ئاماژە بە چیانشینەکان نەبوونەتە زاراوەی دیاری ئەو سەردەمە، هەرچی وشەی ئومان-ماندایە، بۆ خەڵکی ڕێکخراو و سەرباز ئاسا بەکارهاتووە، بەڵام بۆ ناوچەیەکی شاخاوی دیاریکراو نەبووە.

ئەنجام

تازەترین زانیارییەکانی فرەپسپۆڕیی جینی پاشماوەکان، زانستی جینی DNA، شوێنەوارەکان، زاراوەکانی مێژوو، زمانەوانی و زانستی مێژوو، کە لەم توێژینەوەیە فرەپسپۆڕییەدا باس کراون ئاماژەی بەهێز بۆ ئەوە دەدەن لە پێش زایینەوە باب و باپیرانی کورد و کوردزمانەکانی دیکە، لەسەر خاکی باپیرانی خۆیان لە یورۆئاسیا هەبوون. لێرەدا پاش دەستکەوتنی ئەنجامەکانی هەردوو دۆزینەوەکانی زانستی جیناسی، DNA و پاشماوەکان، زانیاری مێژوویی گرنگ خراونەتە ڕوو. بەو هۆیەوە لە سەرووی هەموو شتێکەوە توانیمان خاکی باپیرە گەورەکانی کورد (کوردزمانەکان) لە باکووری ڕۆژئاوای یورۆئاسیا، تا ڕادەیەکی زۆریش لە دەرەوە و باکووری ڕۆژئاوای ئێرانی ئێستە، دیاری بکەین. لە ڕووی هێڵی جینەکانەوە دەتوانین زۆر بە ڕوونی بڵێین کوردەکان لە لقێکی والاتر و فرە کولتووری پێش هیندۆئەورووپاییەکان لە ڕۆژهەڵاتی نزیک و یورۆئاسیاوە سەرچاوە دەگرن، لە یەکەمین چینە هەرە کۆنەکانی سەردەمی دەرکەوتنی کشتوکاڵ و شوانەکانی چاخی بەردینی نوێ بوون. لە ڕووی جیناسییەوە، پێدەچێ خزمایەتی زۆر نزیکیان لەگەڵ دانیشتووانی دیکەی ڕەسەنی ناوچەی ڕۆژهەڵاتی نزیک و یورۆئاسیا وەک ئەرمەنەکان و جوولەکەکان هەبێت (نیبیل و تیمەکەی، ل. یاپیسکۆپۆسیان).

لە ڕووی زانستی زمانیشەوە، دەتوانین ئاماژەکانی هەبوونی کوردەکان (کوردزمانەکان) لە مێژووی کۆندا بدۆزینەوە، بە تایبەتیش کارەکانی زانای ئێراناس گیرنۆت وینفوهەر. وینفوهەر چەندان بەڵگەی یەکلاکەرەوەی بۆ دووبارە پێکهێنانەوەی قۆناغە سەرەتاییەکانی زمانی کۆنی کوردی خستە بەردەست. «سەرەڕای ئەو ڕاستییەی لە سەردەمی کۆن و ناوەڕاستی ئێراندا، بابە گەورەی زمانی کوردی نەزانراوە» (سەرچاوە: لودڤیک پۆل، زمانی کوردی، لە (Elr-online). هەموو زانیارییەکان ئاماژە بۆ کۆچ دەکەن، ئەوان شێوازی زمانی ئێرانی کۆنیان بۆ باب و باپیرانی کوردەکان لە یورۆئاسیا هێناوە، بە پێچەوانەی بۆچوونی هەندێک زانایانی زمان، هیچ کۆچێک لە باشوور و باشووری ڕۆژئاواوە نەبووە. هەموو وردبوونەوەکان لە زاراوە سەرەکییەکان – لە ڕووی هێڵی جینەکان، زمانەوانی و جوگرافیا– پێدەچێ کوردەکان (کوردزمانەکان) فرەڕەچەڵەکن، یەک ڕەچەڵەکی تەنیایان نییە. ئەو تێڕوانینە لە لایەکەوە نیشانمان دەدات بەکارهێنانی هەندێ زاراوە وەک (کورتی)، یان (کاردۆخی) نە ئەوە دەگەیەنێ کوردەکان لە یەک خێڵەوە هاتوون، نە ئەوەیش کە لە ناوچەیەکی جوگرافی دیارەوە هاتوون.

لە لایەکی دیکەیشەوە ڕێ بە هەوڵەکانی لێکدانەوەی ئەوەی ڕەچەڵەکیان بۆ یەک شوێنی تەسکی جوگرافیا، جێنشینێک، تاکە خێزانێک، خێڵێک بگەڕێنرێتەوە، نادات. لەگەڵ ئەوەیشدا هەر بۆمان کرا بەڵگەی ئەوەی ڕەچەڵەکی کوردەکان بە واتایەکی والاتر (بەڵام لە ئەنجامدا لێڵتر) بۆ شارستانیەتی فرەڕەچەڵەکی فرەکولتوور و فرەهێڵی جین لە چیاکان بگێڕینەوە، نیشان داوە. کولتوور و شارستانیەتی چیا بە شێوەیەکی سەرەکی لە کێڵانی ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتی ئەناتۆلیا تا

ڕۆژهەڵاتی زاگرۆس بەشداربووە، نە کەمتر و نە زۆرتر. بە واتای ئەوەی ئەو دۆزینەوانەی جوگرافیایەکی بەرینی جێنشینی کوردەکان نیشان دەدەن هێشتا جێی مشتومڕ دەبێت، دەبێ تا کوێ کاریگەر بووبن، کێ بە وردی هەر لە سەرەتاوە سەر بە شارستانیەتی کۆنی چیای کوردەکان بووە. وا دیارە گفتوگۆی بۆچوونی دژ بەیەک لەسەر ئەو بابەتانە بەردەوام دەبێت. دۆزینەوەی ڕەچەڵەکی کوردەکان بە شێوەیەک هەموو پسپۆڕییەکان لەسەری کۆک بن، لە ئاسۆی نزیکدا نییە.

سەرەڕای ئەوە، دۆزینەوە فرەپسپۆڕییەکانی لێرەدا هاتوون ئاماژەن بۆ تێگەیشتنی نوێ سەبارەت بە کوردەکان، وەک ئەوەی لە ناوی (نەمسا) بە زمانی ئەڵمانی و ئینگلیزی هەیە. ئەوستریا (واتە نەمسا) لە دوو وشەی ئۆستار -ریشی کە بۆ یەکەم جار لە مێژوودا لە ساڵی ٩٩٦ی زایینی بەکارهاتووە واتای ڕۆژهەڵات دەدات (ئۆست بە ئەڵمانی، واتا ئیست بە ئینگلیزی، ڕۆژهەڵات بە کوردی)، وشەی ئۆستلەر، واتای ڕۆژهەڵاتیی دەگەیەنێ. ئەو دەربڕینە لێکدراوە گشتییە چەند زاراوەیەک لەخۆ دەگرێ. هەندێ دەنگی وەک «ئۆستریشەر- واتا نەمسایی»، «ئۆبەر ئۆستریش- واتا نەمسایی سەروو»، یان «نەمساییەکانی باکوور»، یان «نیدەر ئۆستریش — واتا نەمسایی ژێروو، یان نەمسایی باشوور». هەندێکی دیکە تەواو جیان «ڤیینەر — واتا ڤیننایی»، «ستایرەر- واتا ستایریایی»، «کارینتنەر — واتا کارینثیایی»، «سالزبێرگەر— واتا سالزبێرگەیی»، «تیرۆڵەر - واتا تیرۆڵیایی» و «ڤۆرارلبێرگەر- واتا ڤۆرارلبێرگەری». ئەو نموونانە نیشانمان دەدەن هەموو نەمساییەکان هەمان ناوی خێزانیان نییە، بەڵام هەموویان خۆیان بە نەمسایی دەزانن. بە هەمان شێوە، پێدەچی وشەی کورد لە وشەی گریمانە کراوی سۆمەری (کور) هاتبێ، کە بەر لە ١٠٠٠ ساڵ پێش زایین بە واتای (کور=چیا / زەوی) «دانیشتووانی چیاکان، چیانشینەکان» یان پێهەڵگەڕانی چیاکان ، تۆمار کراوە.

دەربڕینی وشەی «کور» بە هەمان شێوەی سەرەوە چەند زاراوەیەک لەخۆ دەگرێ، هەندێ دەنگی وەک «کور-تی» یان «کار-دا»، یان هەندێکی دیکەی تەواو جیاواز وەک گ/ک/قوتی، لولوبی، ئەرەفە، ئوربیلوم، زاموا، میهری و با -بەنهی، لەگەڵ ئەوانەی بۆ یۆنانی و ڕۆمانی وەرگێڕراون وەک کارداکیس، کاردۆخی، یان سیرتیی (سیرتۆیی)، هەمان شیکردنەوەی سەرەوە هەڵدەگرێ و واتای ئەوە دەدات کوردەکان هەمان ناوی خێزانیان نییە، بەڵام هەموویان بەخۆیان دەڵێن کورد و بە خاکی خۆیان کوردستان (خاکی کوردان) دەناسرێنەوە. ئەوانە ئاماژەن بۆ ئەوەی کوردەکان نەوەی چەند لقێکی باب و باپیرانیانن لە ڕۆژهەڵاتی نزیک و یورۆئاسیادا، لەگەڵ کات بەسەرچوون بە چەند زمانێک دواون، ئەوەی ئێستە بە زمانێکی خێزانی ئێرانی ناسراوە، دواییانە.

سەرچاوە:
https://www.scirp.org/journal/paperinformation.aspx?paperid=19564

لە بڵاوکراوەکانی پەیمانگەی بڵاوکردنەوەی توێژینەوەی زانستی، ساڵی ٢٠١٢.